

Paweł Jarosz*, Anita Szczepanek**, Marcin Wołoszyn

Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowiskach 6 i 8 w Zakrzowcu, gm. Niepołomice, woj. małopolskie, w 2007 roku

Abstract

Jarosz P., Szczepanek A., Wołoszyn M. 2012. Rescue excavation research at sites 6 and 8 in Zakrzowiec, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship in 2007. *Raport 2007-2008* (1). Warszawa, 303-320.

In 2007 excavation research was continued at sites Zakrzowiec 6 (AZP 103-58/94) and Zakrzowiec 8 (AZP 103-58/102) in Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Around 1,300 non-movable objects and a very large amount of ceramic material (approx. 29,000 fragments), flint monuments (approx. 2,000), stone products (approx. 150) and individual bone, metal and glass monuments were discovered. Most of the discovered non-movable monuments and archaeological objects are materials of the Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture. The objects that should be associated with this culture include dwelling structures, sepulchral objects, utility hollows, two presumed hearths/furnaces and remains of a palisade surrounding the settlement. Dominant elements of ceramic material are bowls, bowls on empty legs and pots, and approx. 15% constitutes "salt ceramics", which is made of clay containing a large quantity of sand admixture. Anthropomorphic and zoomorphic plastic elements were also discovered. Apart from that, remains of the settlement of the Baden culture, the early phase of the Mierzanowice culture and the Lusatian culture are represented at the site. The objects that can be associated with the Lusatian culture include a post and beam structure, "slot objects", and a non-urn cremation grave. Historic materials of the Lusatian culture are rare and should be dated at the 5th period of the Bronze Age. Another stage of settlement is connected with the early medieval period (8th-10th century). The prevailing objects are settlement hollows and post holes, and there is also a characteristic square semi-dugout.

Keywords: Neolithic Age, Bronze Age, early medieval period, defence settlement, Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture, Baden culture, Mierzanowice culture, Lusatian culture

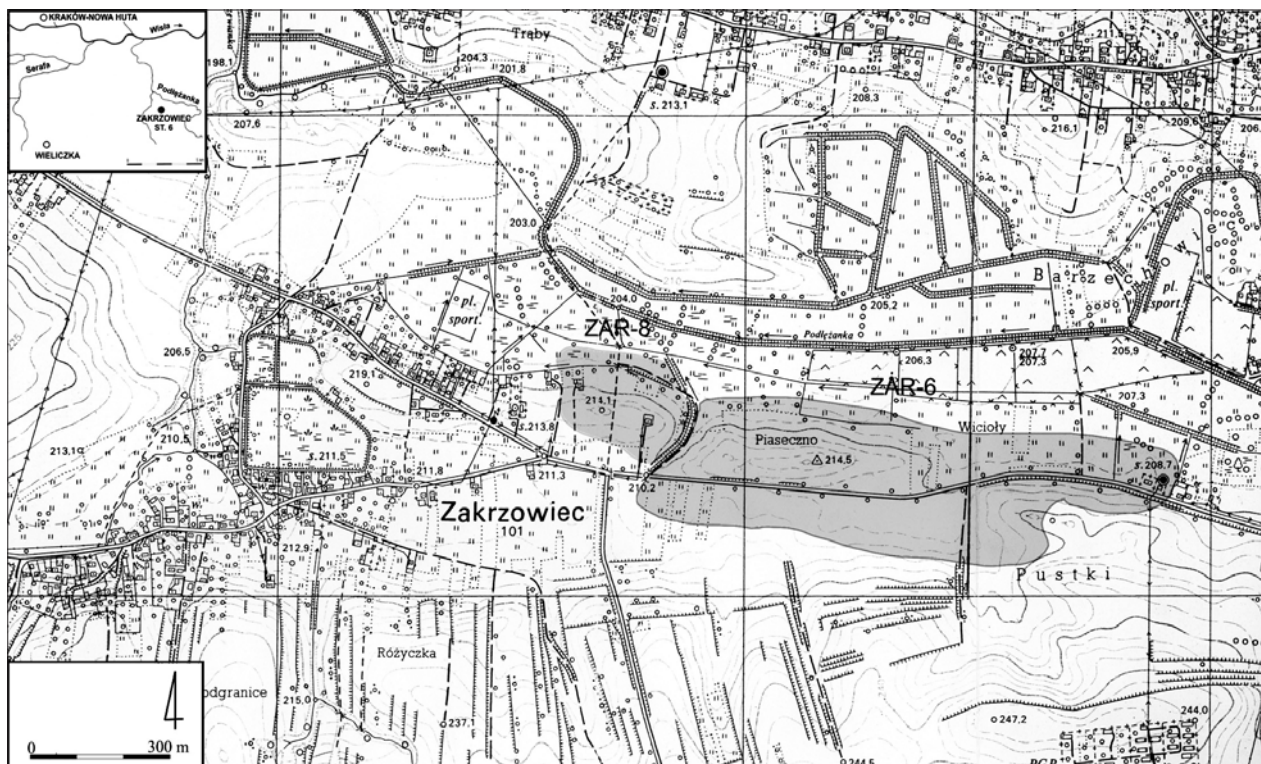
W 2007 roku kontynuowano badania wykopaliskowe na stanowiskach 6 i 8 w Zakrzowcu, (AZP 103-58/94, 102), gm. Niepołomice, woj. małopolskie (Czekaj-Zastawny *et al.* 2003; Jarosz 2004; Jarosz, Rodak 2006). Prace archeologiczne prowadzone były przez IAIe PAN, MA w Krakowie i UJ, Krakowski Zespół do Badań Autostrad, pod kierunkiem P. Jarosza. Łącznie na obydwu stanowiskach w latach 2000-2007 przebadano obszar około 9 hektarów, z czego prawie 3 hektary w 2007 roku. Obszar stanowisk podzielono na odcinki kierowane przez: M. Byrską-Fudali, B. Koniecznego, G. Łączka, G. Pryca, M. M. Przybyłę, B. Roczkalskiego, E. Trełę-Kieferling i M. Wołoszyna. Stałymi współpracownikami byli M. Lityńska-Zajac, paleobotanik (IAiE PAN, Kraków) oraz T. Kalicki, geomorfolog (PAN, Kraków).

Stanowiska 6 i 8 w Zakrzowcu znajdują się we wschodniej części wsi, na niewielkich, oddzielonych płytkim obniżeniem, wyniesieniach. Położone są one na południowych obrzeżach doliny Podłęzanki (Ryc. 1), w układzie równoleżnikowym (wschód-zachód) wznosząc się około 7 m ponad dolinę rzeczki (wysokość bezwzględna stanowisk 209-214 m n.p.m.). Fizjograficznie obszar leży na zachodnim krańcu Kotliny Sandomierskiej, na północnym obrzeżu wchodzącej w jej skład jednostki zwanej Podgórzem Bocheńskim (Kondracki 2000, 305-308).

W trakcie prowadzonych prac odkryto około 1300 obiektów nieruchomych oraz bardzo liczny materiał ceramiczny (około 29 000 fragmentów), zabytki krzemienne (około 2000), wyroby kamienne (około 150), pojedyncze zabytki kościane, metalowe i szklane. Pozwoliły one na wyróżnienie jednostek kulturowych datowanych

* Instytut Archeologii i Etnologii PAN, ul. Sławkowska 17, 31-016 Kraków, e-mail: ptjarosz@gmail.com

** Uniwersytet Jagielloński, Zakład Antropologii, ul. Gronostajowa 9, 30-387 Kraków, e-mail: anita.szczepanek@uj.edu.pl

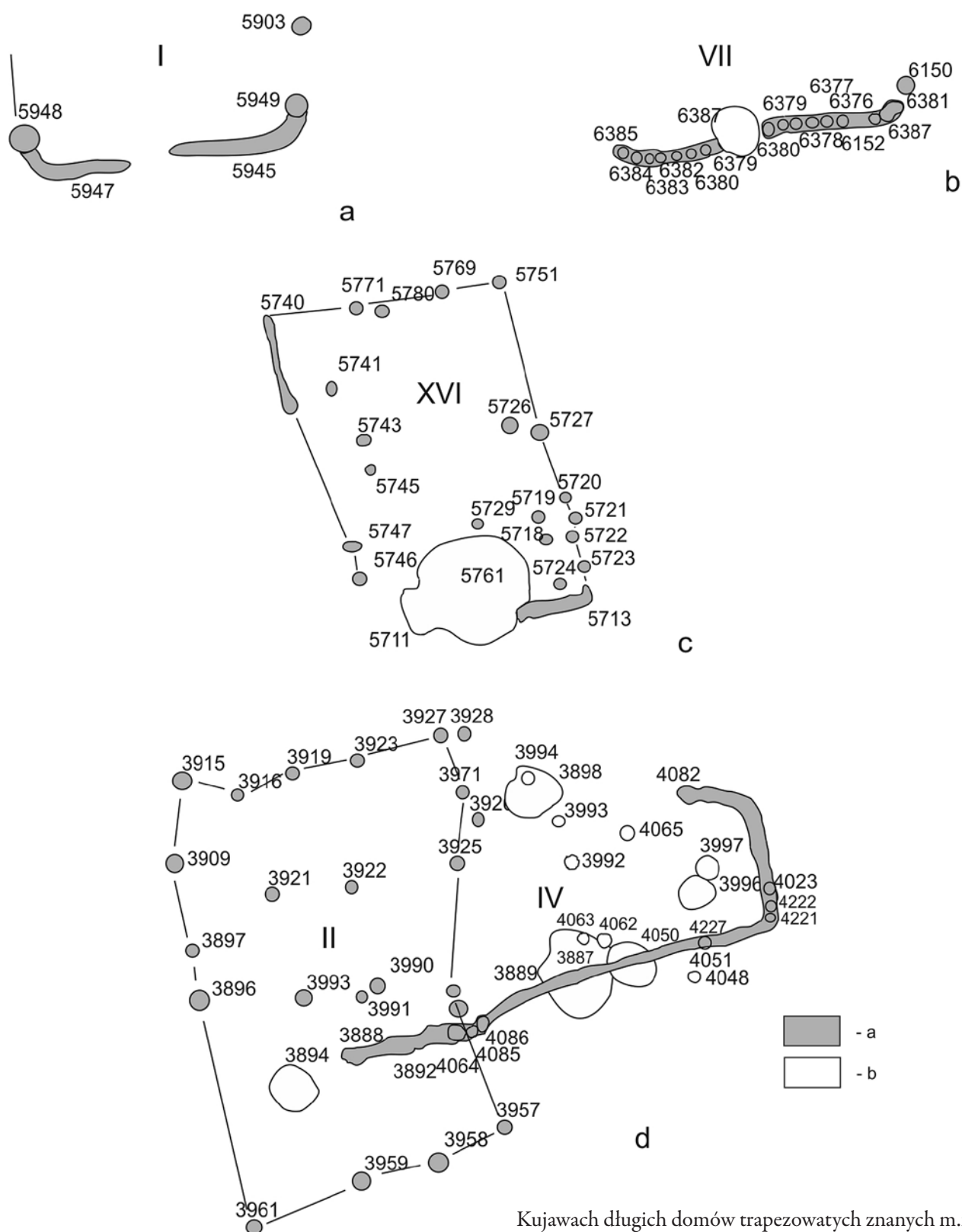
na młodszą epokę kamienia (grupa pleszowsko-modlnicka kultury lendzielskiej, kultura badeńska), epokę brązu (kultura mierzanowicka, kultura lużycka) i okres wczesnego średniowiecza (VIII-XII w.).

Większość odkrytych zabytków ruchomych i obiektów archeologicznych to materiały grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej. Przebadano 859 jam związanych z tą kulturą oraz pozyskano ok. 28 000 fragmentów ceramiki, blisko 2000 wyrobów krzemienych i 146 przedmiotów kamiennych oraz zabytki wydzielone, takie jak przęśliki, a także plastykę figuralną antropo- i zoomorficzną. Wśród odkrytych obiektów nieruchomych dominują dolki postłupowe, z których znaczna część wchodziła w skład budowli naziemnych – mieszkalnych, gospodarczych oraz palisad, których pozostałości znajdowały się w najwyższej położonej części stanowiska. Rozmieszczenie elementów konstrukcyjnych pozwoliło na rekonstrukcję 16 budowli (I-XVI), z reguły częściowo zachowanych, ze względu na zniszczenie tej partii stanowiska przez prace polowe. W dwóch przypadkach (I, VII) odkryto najprawdopodobniej południowe ściany konstrukcji składające się z rowków fundamentowych o przebiegu wschód-zachód, w których znajdowały się ślady po słupach (Ryc. 2:a, b). Końce rowków zagięte były w kierunku północnym, wyznaczając kształt budynku i szerokość czołowej ściany wynoszącą 7-8 m. W obydwu przypadkach w środkowej części tych ścian występował odstęp szerokości 1 m, stanowiący najprawdopodobniej wejście. Inną konstrukcję posiadał budynek XVI składający się z dwóch

Ryc. 1. Zakrzowiec, stan. 6, 8, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Położenie stanowisk 6 i 8

Fig. 1. Zakrzowiec, site 6, 8, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. The location of sites 6 and 8

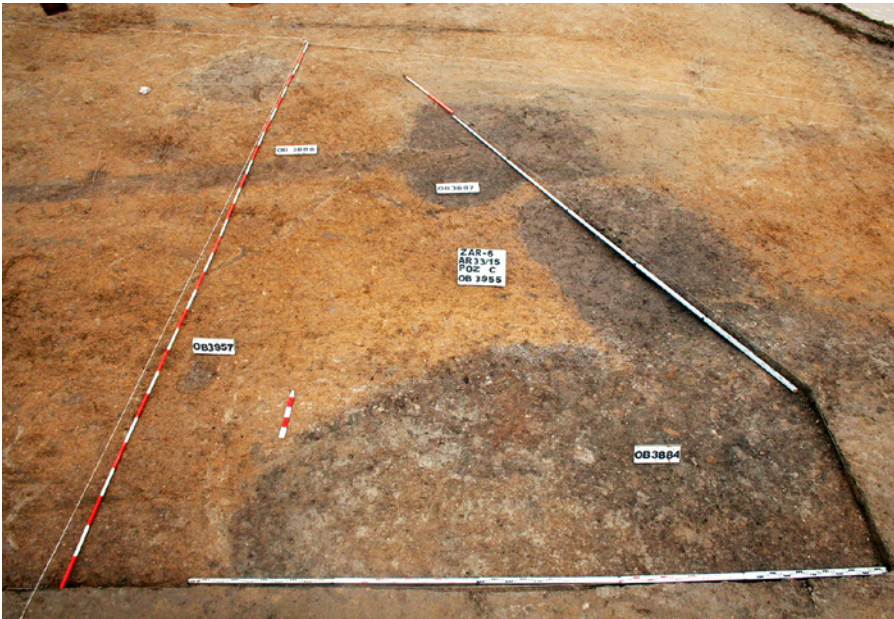
rowków fundamentowych wyznaczających północno-zachodni oraz południowo-wschodni narożnik, a także 11 dolków postłupowych rozmieszczonych w nierównych odstępach wzdłuż ścian (Ryc. 2:c). Osią dłuższą zorientowany był po linii północ-południe, z niewielkim odchyleniem na zachód. Wymiary zrekonstruowanego budynku wynosiły 8,5 × 6 m. Kolejny rodzaj budowli reprezentuje budynek II złożony z 4 rzędów słupów wyznaczających ściany zewnętrzne oraz wewnętrzny podział budynku. Konstrukcja posiadała wymiary 10,5 × 7 m i zorientowana była wzdłuż osi północ-południe (Ryc. 2:d). Pozostałe słabo zachowane budowle najprawdopodobniej zorientowane były dłuższymi bokami po osi północ-południe (północny zachód-południowy wschód), szczegóły ich budowy były jednak trudne do rekonstrukcji. Spośród wszystkich budynków wyróżnia się konstrukcja oznaczona numerem IV (obiekt 3888) – uchwycono fragment rowka fundamentowego, którego zarys miał kształt trapezowaty (Ryc. 2:d). W jego obrębie odkryto ślady 6 słupów. Zachowane były ściany budynku: południowa na długości około 13 m, wschodnia o długości 3 m oraz fragment północnej o długości 2 m. Układ elementów wskazuje, że konstrukcja zorientowana była po linii północny wschód-północny zachód, krótszą ścianą na północny wschód. Budynek ten wydaje się być niewątpliwie zbliżony do odkrywanych na

Ryc. 2. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomnice, woj. małopolskie. Schematyczne plany naziemnych konstrukcji słupowych grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lengielskiej. (1) obiekty wchodzące w skład konstrukcji naziemnych; (2) obiekty poza konstrukcjami

Fig. 2. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Schematic plans of ground post and beam structures of the Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture. (1) objects being parts of ground structures; (2) objects outside structures

Kujawach długich domów trapezowatych znanych m.in. z Brześcia Kujawskiego (Grygiel 2008, ryc. 7). Budowle z Kujaw orientowane były zazwyczaj po osi północ-południe, niezwykle rzadko po linii wschód-zachód (np. Racot; Czerniak 2002, 13, fig. 3). W Zakrzowcu układ północny wschód-północny zachód mógł być zdeterminowany ukształtowaniem dość wąskiej formy terenowej. Odkryte w obiekcie niewielkie fragmenty ceramiki pod względem technologicznym można zaliczyć do grupy pleszowsko-modlnickiej. Dodatkowo

Ryc. 3. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomnice, woj. małopolskie. Rzut poziomy konstrukcji trapezoidalnej grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej (obiekt 3888 – budynek IV) na tle obiektów gliniankowych – 3887, 3955, 3884 (fot. P. Jarosz)

Fig. 3. Zakrzowiec, site 6, Niepołomnice commune, małopolskie voivodeship. A horizontal view of a trapezoidal structure of the Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture (the object 3888 – building IV) against the background of clay pit objects 3887, 3955 and 3884 (photo by P. Jarosz)

uchwycony rowek fundamentowy przecinał „gliniankę” z materiałami fazy pleszewskiej (Ryc. 3). Prezentowana konstrukcja naziemna jest pierwszą tego typu odkrytą w rejonie podkrakowskim. Wyjątkowy charakter konstrukcji w tym rejonie nasuwa również inne możliwości interpretacji. Nie można wykluczyć, że jest to pozostałość grobowca kultury pucharów lejkowatych w typie „Niedźwiedź” (Rzepecki 2011, 15-79). Takie obiekty nie były dotychczas odnotowywane w strefie podkrakowskiej na południe od Wisły. Należy jednak zaznaczyć, że ściany szczytowe tych konstrukcji zwrócone były zwykle w kierunku zachodnim (np. Jarosz, *et al.* 2007).

Budownictwo ludności grupy pleszowsko-modlnickiej w Polsce południowo-wschodniej nie jest dobrze rozpoznane i rzadko odkrywane na stanowiskach. Słupową konstrukcją mieszkalną odkryto na stanowisku 62 w Krakowie-Nowej Hucie-Mogile (Godłowska 1968). W Zakrzowcu stwierdzono duże zróżnicowanie w konstrukcjach domostw oraz ich układzie przestrzennym. Zróżnicowanie takie obserwuje się także po południowej stronie Karpat (Nowak 2009, 160-165).

Dużą część obiektów ziemnych związanych z grupą pleszowsko-modlnicką stanowią jamy gospodarcze, zazwyczaj w rzucie poziomym okrągłe, o średnicy do 50 cm, a w przekroju pionowym nieckowate lub trapezowate. Z omawianego terenu pochodzą również dwa domniemane paleniska/piece. Były to stosunkowo duże obiekty o kolistym bądź owalnym kształcie i wymiarach: obiekt 3894 – średnica 120 cm (Ryc. 4); obiekt 6157 – 140 × 170 cm. W ich wypełnisku licznie występowały węgle drzewne, a przydenne warstwy obiektów były wylepione gliną. Na badanym terenie odkryto również trzy nowe rozległe zgrupowania tzw. glinianek

oraz południowy skraj badanego wcześniej rozległego obiektu tego typu – obiekt 416 (Jarosz, Rodak 2006, ryc. 2). Wspomniany obiekt jest najbardziej rozległym odkrytym na stanowisku jego długość po linii południowy zachód-północny wschód dochodziła do 44 m, a szerokość do około 25 m. Dużo mniejsza glinianka odsłonięta w całości – obiekt 3884, znajdowała się około 10 m na południe, a jej rozmiary wynosiły 12 m, po linii północ-południe i około 8 m po linii wschód-zachód. Dwa kolejne zgrupowania – obiekty 6201 na stanowisku 6 oraz 522 na stanowisku 8 zostały odkryte jedynie w swoich północnych zasięgach. Wszystkie obiekty tego typu bez względu na ich rozmiar i głębokość posiadały podobny układ nawarstwień. Stropową partię obiektu stanowiła ciemnobrunatna, jednolita warstwa przechodząca w części spągowej w zasypisko barwy czarnej, ciemno- oraz jasnobrunatnej przemieszanej z dużą ilością calca barwy żółtej (Ryc. 5). Przy dnie glinianka dzieliła się na szereg czytelnych, różnego kształtu, wzajemnie przecinających się jam. W wypełnisku glinianki oraz w obiektach poniżej znajdował się bardzo liczny materiał zabytkowy (Ryc. 6).

Odrębnym istotnym elementem osady grupy lendzielskiej są zachowane w dwóch rzędach w odległości około 10 m od siebie ślady po otaczającej osadę palisadzie (Ryc. 7). Obydwa rzędy palisady zachowane były na długości około 15-20 m i wraz z fragmentami odkrytymi podczas wcześniejszych badań tworzyły podwójny system owalnego kształtu, wydłużonego w przybliżeniu po osi wschód-zachód (zgodnie z przebiegiem formy terenowej), o wymiarach około 60 m po linii północ-południe i co najmniej 200 m po linii wschód-zachód. Odkryty w 2007 roku odcinek stanowił południowo-wschodnią jej część i przebiegał po linii

wschód-zachód, skręcając we wschodniej części na północ. Palisadę tworzyły ułożone jeden przy drugim słupy (średnica 30-40 cm) zagłębione w rowek o szerokości 50 cm, miejscami posiadający ślady pogłębienia i naprawy (Ryc. 8:a, b). W jego wypełnisku wystąpił niecharakterystyczny materiał ceramiczny, który można zaliczyć do kręgu lendzielsko-polgarskiego. Konstrukcje obronne w kulturze lendzielskiej są szeroko rozpowszechnione i reprezentowane głównie przez osady w typie rondeli, szczególnie charakterystyczne dla terenów na południe od Karpat (Trnka 1991; Podborsky *et al.* 1999), gdzie występują także osady obronne otoczone rzędami palisad. Rondle posiadają jednak wcześniejszą chronologię i są charakterystyczne dla etapu protolendzielskiego oraz dla fazy Lengyel I (Petrasch 1990; Pavuk 1998, 172; Stadle, Ruttkay 2007, 123-127; Nowak 2009, 172), natomiast osady obronne można wiązać z fazą Lengyel II (Pavúk 1998, 326; Podborský *et al.* 1999, 129-131). Na obecnym etapie analizy wydaje się, że właśnie z tym okresem można wiązać fortyfikacje z Zakrzowca. Możliwe, że na ten sam okres należy datować niewielki fragment rowka odkryty na osadzie fazy pleszowskiej w Rożnowej na Pogórzu Wielickim (Duda 1997-1998, ryc. 1). Ponadto w rejonie podkrakowskim fragmenty rowków palisadowych, najprawdopodobniej o charakterze obronnym, odkrywano także na stanowiskach w Krakowie-Pleszowie oraz Krakowie-Mogile (Godłowska 1976, 51, 77), jednak ich datowanie w nie jest możliwe. Większość znanych dotychczas z Polski umocnionych osad jest chronologicznie późniejsza i łączyć je można z fazą Lengyel IV, np. pozostałości umocnień w Osłonkach na Kujawach, gdzie palisadzie towarzyszył ponadto rów (Grygiel 2008), w Zarzycy (Prus 1990) lub Bronolicach (Kruk, Milisauskas 1985).

W obrębie stanowiska odkrywano także jamy, których charakter – kształt, wypełnisko, układ zabytków – wskazuje, że mogły one być grobami. Trudności w jednoznacznej interpretacji takich obiektów wynikają z zakwaszenia gleby na stanowisku, w której kości ulegają rozkładowi. Jeden z domniemych grobów – (obiekt 6275) znajdował się w obrębie glinianki (obiekt 6201), posiadał wymiary 150 × 60 cm i zorientowany był po osi północ-południe z odchyleniem na zachód. W profilu jama była nieckowata, o dnie płaskim i miąższości 32 cm. W jej południowej części znajdowały się 2 położone obok siebie naczynia (Ryc. 9:1, 2). Występowanie grobów w gliniankach spotykane jest na stanowisku w Osłonkach (Grygiel 2008, ryc. 404). Kolejnym najprawdopodobniej obiektem grobowym była jama 5726, o wymiarach 1,8 × 1 m, zorientowana po osi północ-południe, która została odkryta tuż pod warstwą orną.

Ryc. 4. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomnice, woj. małopolskie. Rzut poziomy (a) i przekrój pionowy (b) obiektu 3894 grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej (fot. P. Jarosz)

Fig. 4. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A level view (a) and a vertical section (b) of the object 3894 of the Pleszow-Modlnice group of the Lengyel culture (photo by P. Jarosz)

Była ona słabo czytelna w rzucie poziomym oraz w przekroju pionowym. Miąższość obiektu wynosiła około 6-7 cm. W centralnej części obiektu, w obrębie owalnej przestrzeni o wymiarach 30 × 40 cm, znajdowały się 2 zniszczone naczynia – misa i miniaturowe naczynie (Ryc. 9:3, 4). Obiekt znajdował się najprawdopodobniej wewnątrz zrekonstruowanego budynku naziemnego. Porównując odkryte obiekty ze znanymi dotychczas grobami lendzielskimi z okolic Krakowa można zauważyć wiele cech wspólnych. Groby ułożone były na stanowisku w pobliżu obiektów mieszkalnych, co stanowi standard w kulturze lendzielskiej (Godłowska 1994, 140-144), z której nie są znane wyodrębnione cmentarzyska. Pochówki w kulturze lendzielskiej były orientowane zwykle po osi północ-południe, z niewielkimi odchyleniami, najczęściej południowy południowy wschód-północny północny zachód (Godłowska 1994, ryc. 3-8). Dary grobowe umieszczano w pobliżu

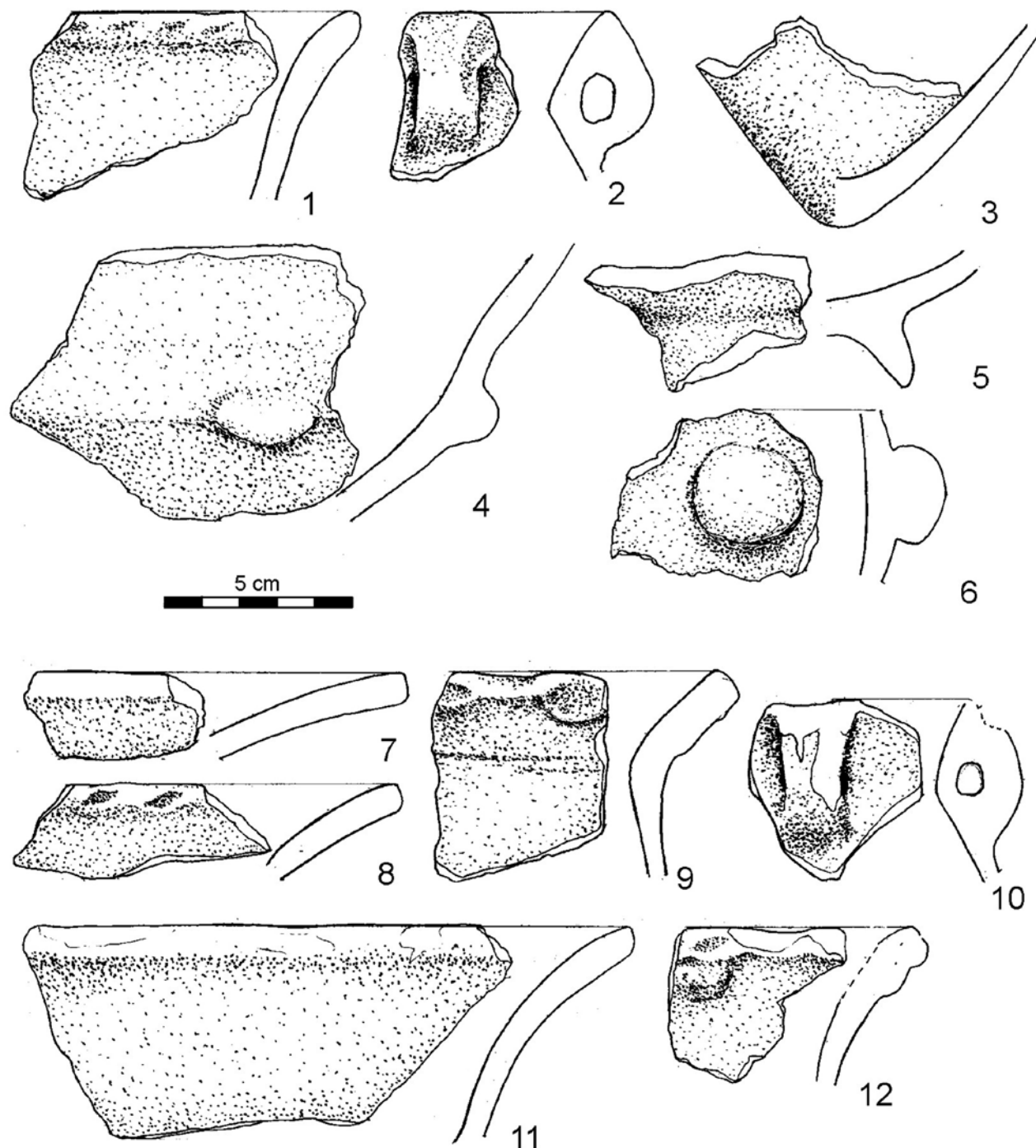
głowy zmarłego lub w środkowej części jamy grobowej, a najrzadziej obok nóg zmarłego. Najlicniejsza seria grobów pochodzi ze stanowiska w Krakowie-Nowej Hucie-Pleszowie (Godłowska 1994, 132).

Odkryte na stanowiskach fragmenty naczyń znajdowane były głównie w obrębie wyróżnionych obiektów archeologicznych. Tylko niewielka część zalegała w eksplorowanych warstwach. W analizowanym materiale dominują misy, misy na pustych nóżkach i garnki, mniejszy udział amfor może być zjawiskiem wtórnym, wynikającym ze stanu zachowania materiału, w którym dominują fragmenty niecharakterystyczne. Zarówno misy, jak i misy na pustych nóżkach, nie różnią się kształtem. Występują formy stożkowate lub półkolistie zaokrąglone, najczęściej jednak ostro profilowane, o płaskich dnach (Ryc. 10:2, 4, 10). Nóżki mis mają kształt stożkowaty, cylindryczny lub esowaty i wysokość dochodzącą do 15 cm (Ryc. 10:7). Występują również nóżki niskie (wys. 2-3 cm), ażurowe (Ryc. 10:5, 8). Naczynia te zdobione były ornamentem plastycznym w postaci guzów umieszczonych pod krawędzią wylewu, często też w układzie naprzemianległym po cztery pod krawędzią i na załomie brzuśców. Guzy są zróżnicowane, mają kształt okrągły, owalny, trójkątny. Znalezione na stanowisku fragmenty garnków pochodzą z form o baniastych brzuścach, najczęściej łagodnie przechodzących w krótkie, rozchylające się ku górze szyjki często z guzami w strefie przykrawędznej oraz na największej wydętości brzuśca. Dominuje domieszka szamotowa, choć zdarzają się garnki o domieszce mineralnej. Elementy plastyczne reprezentowane są przez guzy okrągłe lub trójkątne, niekiedy też stożkowate lub owalne. Najczęściej umieszczone są one naprzemianległe po cztery pod krawędzią naczyń i na największej wydętości

Ryc. 5. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomnice, woj. małopolskie. Przekrój pionowy przez gliniankę – obiekt 3884 grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej (fot. P. Jarosz)

Fig. 5. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A horizontal section of the clay pit – the object 3884 of the Pleszow-Modlnice group of the Lengyel culture (photo by P. Jarosz)

brzuśców. Guzy okrągłe są charakterystycznie spłaszczone, niekiedy wręcz w kształcie płaskich krążków o średnicy dochodzącej nawet do 5 cm. Odkrywane fragmenty amfor pochodzą z naczyń o baniastych brzuścach z ostro wyodrębnionymi wysokimi szyjkami, najczęściej nieznacznie rozchylającymi się ku górze. U nasady szyjek zwykle nalepione są niewielkie, kolankowato zgięte i poziomo przekłute uszka. Czasem też pod krawędzią wylewu występują ozdobne guzki trójkątne lub okrągłe. Obok najczęściej występujących omówionych powyżej typów naczyń odkryto również fragmenty czarek, które reprezentowane były przez ułamki brzegów oraz partie brzuśców. Przeważają okazy o baniastych brzuścach przechodzących w krótkie, proste szyjki. W materiale zabytkowym około 15% stanowi tzw. ceramika solna, wykonana z gliny zawierającej dużą ilość domieszki piasku. Były to duże (45-50 cm), szerokootworowe naczynia o brzegach niekiedy prostych, najczęściej jednak bardzo mocno wywiniętych (Ryc. 10:1, 9). Krawędź była zazwyczaj lekko pogrubiona, z głębokimi ukośnymi karbami. Poniżej brzegu często występowały guzy stożkowate, lekko podgięte do góry lub owalne, karbowane. Charakterystycznym, stosunkowo często zachowanym elementem naczyń, były szpiczaste dna formowane prawdopodobnie z jednej bryły gliny. Zewnętrzna powierzchnia naczyń z reguły zniszczona, miejscami zachowała się szorstka powierzchnia pierwotna, barwy czerwonej i pomarańczowej. Powierzchnia wewnętrzna

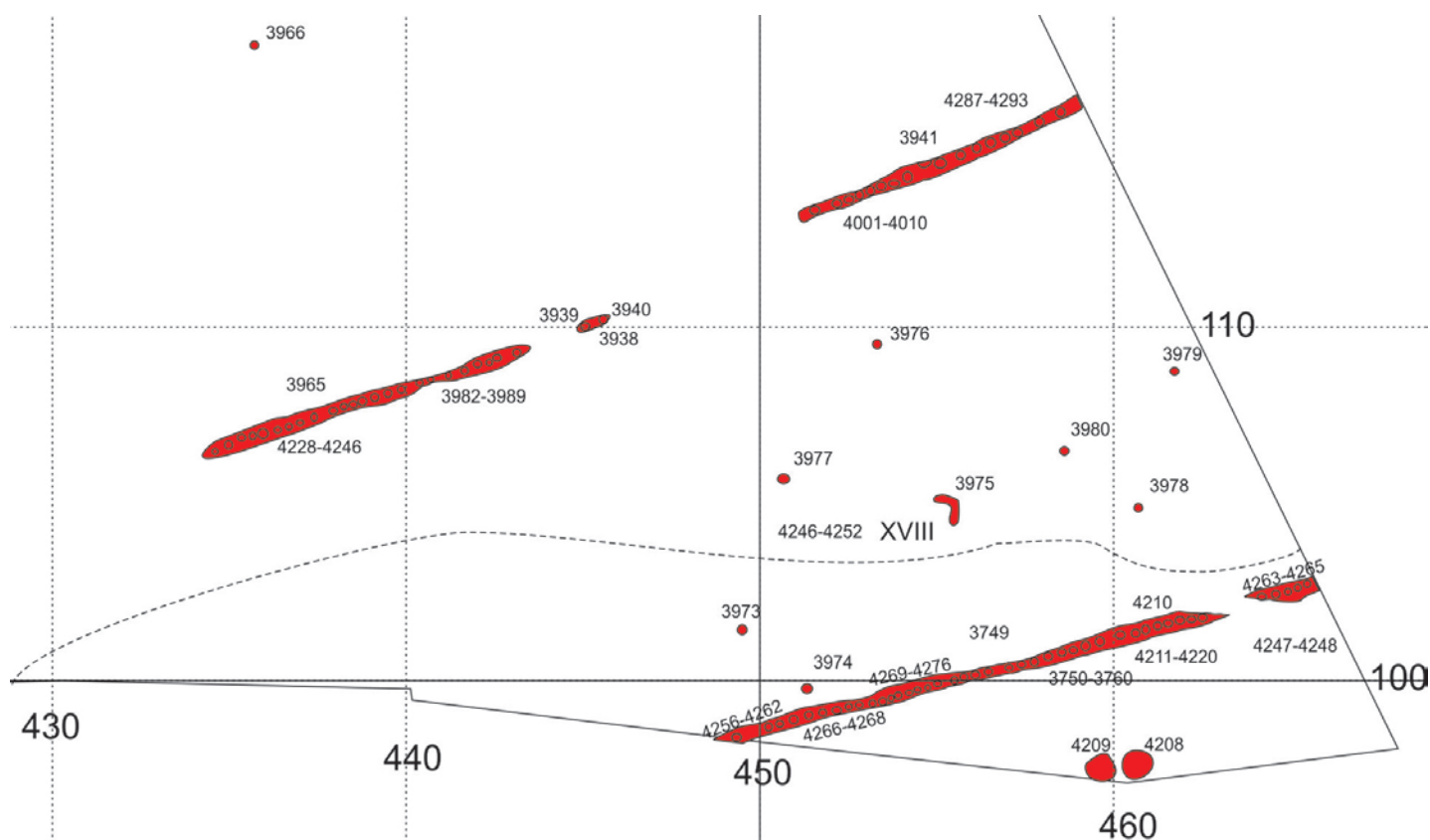

Ryc. 6. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Fragmenty ceramiki grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej z górnych warstw glinianki – obiekt 3884 (rys. J. Tarchała)

Fig. 6. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Fragments of ceramic ware of the Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture from upper layers of the clay pit – the object 3884 (drawing by J. Tarchała)

najczęściej gładka, pokryta cienką warstewką tłustej gliny, barwy szarej lub czarnej. Naczynia solne występowały na całym obszarze stanowiska w obiektach z ceramiką zarówno fazy pleszewskiej, jak i modlnickiej. Ceramika ta jest bezpośrednim świadectwem pozyskiwania soli przez ludność grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej. Dotychczas łączono ją jedynie ze starszym

– pleszowskim etapem rozwoju kultury lendzielskiej w Małopolsce (Jodłowski 1971, 135; Godłowska 1976, 123). Na stanowisku znaleziono także naczynia wanienkowate owalnego kształtu i o zaokrąglonych ściankach, które bardzo często odnotowywane są w zespołach z ceramiką wczesnolendzielską (Kaczanowska 2006, 40). W materiale zabytkowym wystąpiły również naczynia miniaturowe, w tym dwie całe formy. Obecne są również pokrywki z uchwytami umieszczonymi pośrodku i krawędziami bardzo często podgiętymi ku górze. Ich średnica wynosiła zwykle 10 cm, niekiedy dochodziła do 16 cm. Wyroby gliniane uzupełniają przęśliki zazwyczaj kształtu dwustożkowatego lub płaskiego. Ich średnica wahała się w granicach 3,5-6 cm, a grubość

Ryc. 7. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Fragment planu stanowiska ze śladami zachowanej palisady grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej

Fig. 7. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A fragment of a site plan with traces of a preserved palisade of the Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture

2,5-3,5 cm. Kolejną kategorię stanowią zabytki gliniane, najprawdopodobniej gładziki, wykonane ze skorup naczyń, w których nawiercono okrągłe otworki. Brzegi zewnętrzne zabytków były mocno starte, co wskazuje na ich użytkowanie. Na nielicznych misach, misach na pustych nóżkach oraz czarkach widoczne były pozostałości białego lub czarnego malowanego ornamentu.

Na stanowisku odkryto także dwie zachowane w fragmentach dolne partie figurek antropomorficznych oraz dwie głowy zwierzęce – najprawdopodobniej barana i kozy. Plastyka antropomorficzna w sposób naturalistyczny przedstawia dolne partie sylwetki kobiety i są to kolejne takie znaleziska z Zakrzowca (Jarosz, Szczepanek 2005). Zachowały się jedynie fragmenty nóg wraz z biodrami o silnie zarysowanych pośladkach (Ryc. 11:1, 2). Na udach i biodrach jednej z figurek widoczny był nakłuwany ornament (Ryc. 11:1). Niekompletność plastyki figuralnej tłumaczy się niekiedy rytualnym niszczeniem podczas kultowych obrzędów (Höckmann 1965). Podobne fragmenty figurek w schematycznym ujęciu i zaznaczonymi cechami płci znaleziono na terenie osady w Pleszowie (Godłowska 1976; Kaczanowska, Kozłowski 2002, 131, pl. 1:1; 2:1). Poza granicami Polski w kulturze lendzielskiej plastyka figuralna występuje najczęściej w grupie morawsko-austriackiej, gdzie na niektórych stanowiskach odkryto ponad 100 figurek (Podborski 1985, 136-139; Kalicz 1998, 143). Zauważyć należy, że większość znanych figurek neolitycznych

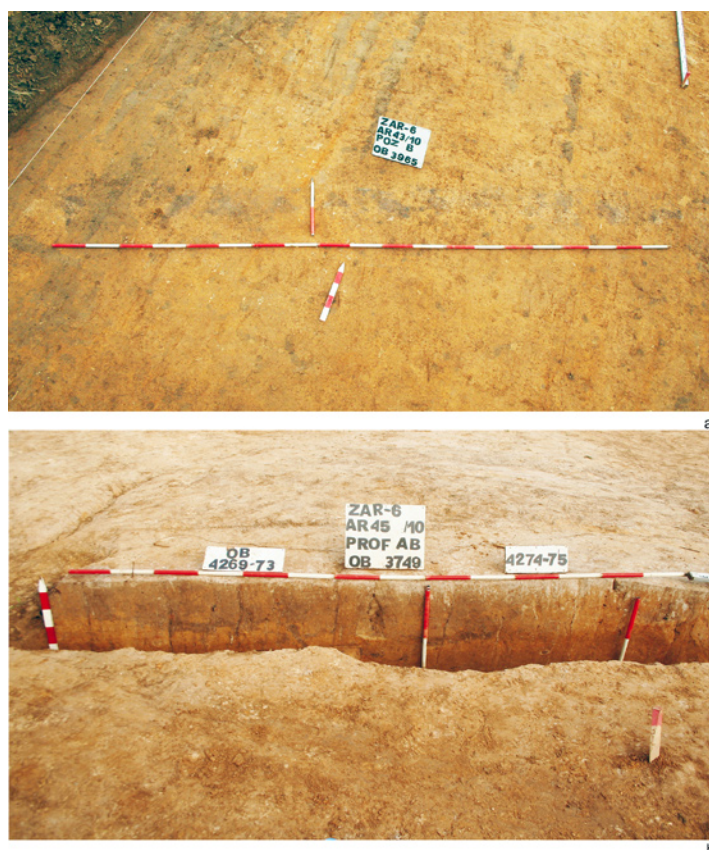
odzworowuje niemal wyłącznie postać kobiecą, interpretowaną jako symbol płodności, rozrodczości i uosobienie sił witalnych odradzającej się wciąż na nowo przyrody (Szafranski 1987, 98; Hansen 2007, 253).

W obiekcie 214 odkryto głowę z długą szyją, najprawdopodobniej kozy – długość zabytku wynosi 5 cm, szerokość 1 cm (Ryc. 12:3). Fragment ten mógł pochodzić z niewielkiego naczynia zoomorficznego. Odkryta masywna głowa przedstawia najprawdopodobniej barana, znajdują się na niej 4 utracone guzki, mogące być podstawą pod miseczkę. Całość mogła ponadto stanowić plastyczny uchwyt dużego naczynia (Kalicz 1998). Na garnkach stwierdzono również obecność guzów przedstawiających zwierzęcą głowę. Odkryte na stanowisku elementy plastyki zoomorficznej posiadają analogie zarówno w materiałach ze stanowisk leżących na terenie lewego brzegu Wisły na wschód od Krakowa (Kaczanowska, Kozłowski 2002, 133, ryc. 4:4), jak i w materiałach na południu od łuku Karpat (np. Bánffy 1997, 103, ryc. 5:5) – odkrywano tam naczynia zoomorficzne oraz guzy na ceramice w kształcie głowy zwierzęcej, najczęściej byka lub barana.

Materiały ze stanowiska w Zakrzowcu reprezentują fazę starszą (pleszowską) i młodszą (modlnicką) kultury lendzielskiej. Na południe od Wisły osady fazy pleszowskiej kultury lendzielskiej znane są m.in. z Biskupic, stanowisko III, Wieliczka, stanowisko V, 14, 58, 61, Rożnowej (Duda 1997-1998). Osady z tego czasu rozlokowane są również w obrębie tzw. zatoki gdowskiej w Targowisku, stanowiska 1, 2, a także w Łęzkowicach, stanowisko 1 i Jurkowie nad Dunajcem, w południowej części Pogórza Wiśnickiego. Warto podkreślić, że osadnictwo fazy pleszowskiej związane jest z eksploatacją soli w rejonie Krakowa-Baryczy oraz Wieliczki (Jodłowski 1968). Zgodnie z dotychczasowym stanem wiedzy osadnictwo fazy modlnickiej nie było znane na południe od Wisły. Dopiero szerokopłaszczyznowe badania prowadzone na trasie planowanej autostrady A-4 doprowadziły do odkrycia osad z materiałami tej fazy na omawianym stanowisku w Zakrzowcu, stanowisko 6 oraz na położonym około 2 km na wschód od niego stanowisku 2 w Zagórzcu (Chmielewski *et al.* 2006). Najbliższe skupisko osadnicze reprezentujące tę fazę stwierdzono w rejonie Nowej Huty na stanowiskach m.in. Kraków-Nowa Huta, stanowisko 65 (Godłowska 1976, 84-86), Kraków-Nowa Huta-Mogiła, stanowisko 62 (Godłowska 1976, 87-100).

Materiał ceramiczny z opracowywanego terenu, choć diagnostyczny i pozwalający uchwycić obie fazy rozwojowe, nie pozwala na wytyczanie wyraźnych granic pomiędzy nimi w obrębie grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej. Wyniki prowadzonych badań zdają się w ten sposób potwierdzać sygnalizowaną od lat 90. tezę o płynnym przejściu „pleszowsko-modlnickim” (Kamieńska, Kozłowski 1990).

Pozostałości osadnictwa kultury badeńskiej reprezentowane są na stanowisku przez obiekt 6341. Znajdował się on we wschodniej partii stanowiska w jednym z jego najniższych położonych punktów i został odkryty pod współczesnymi nawarstwieniami o miąższości około 1 m. Obiekt posiadał kształt nieregularnego owalu o maksymalnych wymiarach na poziomie odkrycia $7 \times 5,5$ m, poniżej $4 \times 2,5$ m. W profilu nieckowaty, o miąższości 25 cm. Podobne obiekty owalnego kształtu i rozmiarów $5,6 \times 2$ m, a nawet sięgające długości 9 m, odkryto na stanowisku w Kopčanach, Valalíkoč-Koštanach oraz Lúčkach we wschodniej Słowacji, gdzie interpretowane są one jako obiekty mieszkalne (Němejcová-Pavúková, Šiška 1970, 192-194). W obiekcie odkryto dwa zniszczone naczynia, zdobione na brzuścu pionowymi kanelurami zwieńczonymi okrągłymi odciskami lub lekko ukośnymi liniami rytymi (Ryc. 12:1, 2). Powierzchnia wewnętrzna naczyń nosi

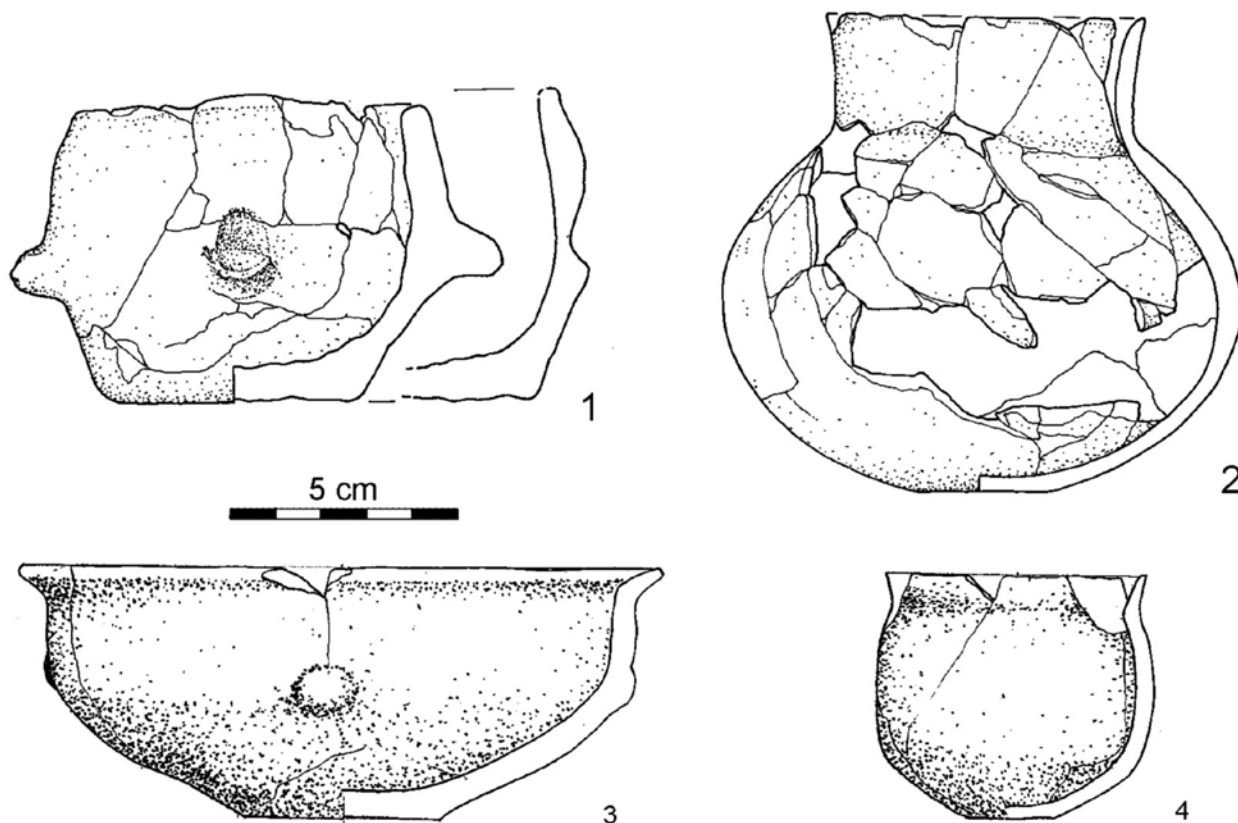

Ryc. 8. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomnice, woj. małopolskie. Rzut poziomy fragmentu palisady – obiekt 3965 (a) i przekrój pionowy fragmentu palisady – obiekt 3749 (b) grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej (fot. P. Jarosz)

Fig. 8. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodship. A plan level of a fragment of a palisade – the object 3965 (a) and a vertical section of a fragment of a palisade – the object 3749 (b) of the Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture (photo by P. Jarosz)

ślady obmazywania. Analogiczne zabytki datowane na późnoklasyczny horyzont kultury badeńskiej pochodzą z osady w Chełmie koło Bochni (Cabalska 1975, ryc. 3) oraz z Krakowa-Bieżanowa (Byrska *et al.* 2004, ryc. 4). Elementy badeńskie ze stanowisk położonych w pobliżu Zakrzowca znane są z osad w Wiatowicach, Nowej Wsi, Gdowie (Valde-Nowak 1988, Zastawny 1999), a także ze wspomnianego, badanego podczas prac związanych z budową autostrady A-4, stanowiska 15 w Krakowie-Bieżanowie (Byrska *et al.* 2006, 497). Pozostałości osadnictwa kultury badeńskiej w Zakrzowcu stanowią w ten sposób kolejny punkt osadniczy, który datować można na późnoklasyczny okres rozwoju tej kultury w tzw. zgrupowaniu wielicko-bocheńskim zlokalizowanym w widłach Wisły i Raby (Zastawny 1999, 2000).

W trakcie badań z 2007 roku odkryto kolejne obiekty, które można wiązać z kulturą mierzanowicką (obiekty 5929, 5937), zlokalizowane w zachodniej, stokowej części stanowiska 6. Odkryto w nich fragmenty kubków, zdobionych na szyi poziomymi pasmami zdwojonego

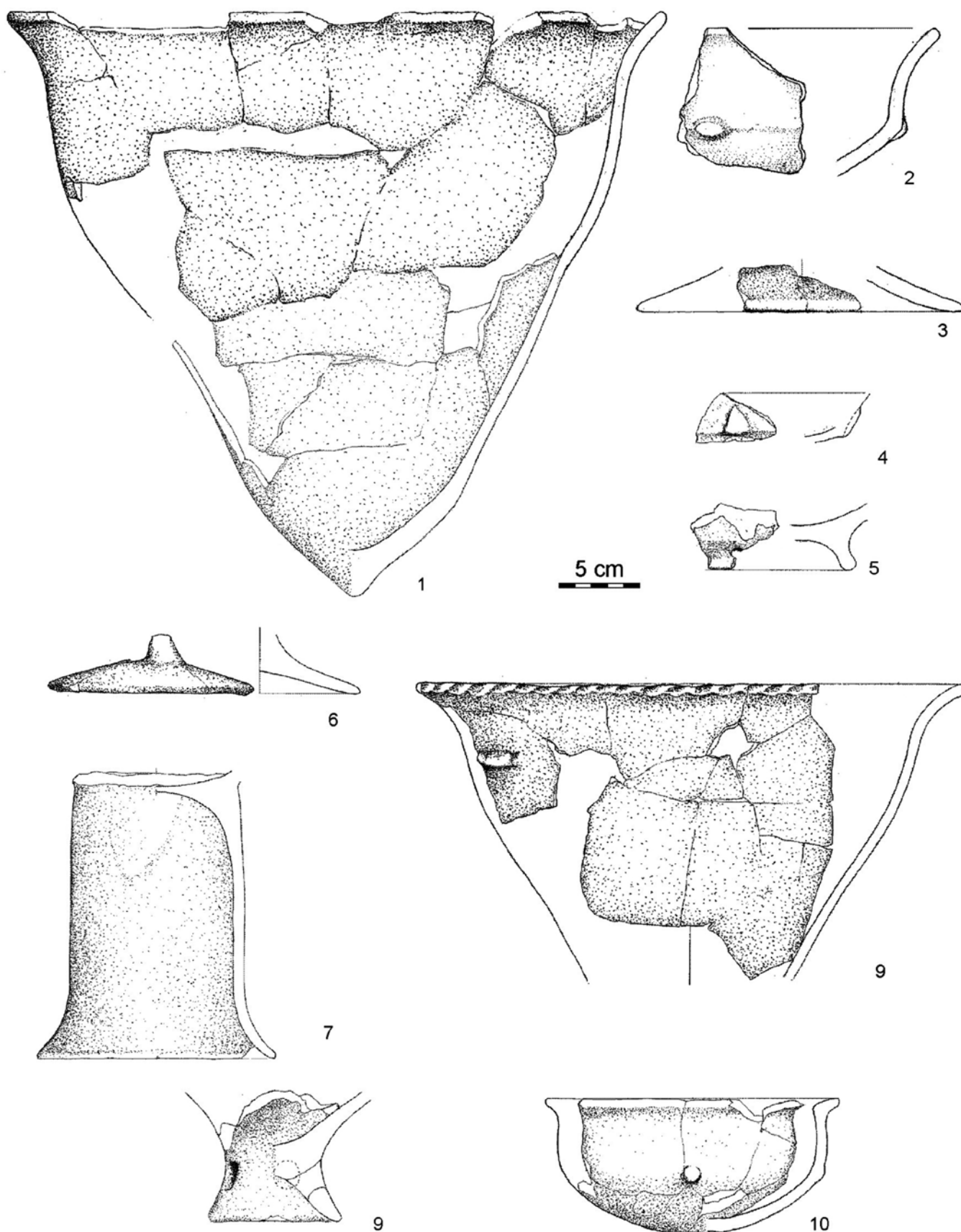
Ryc. 9. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomnice, woj. małopolskie. Naczynia z obiektów grupy pleszowsko-modnickiej kultury lengyelkiej – obiekt 6275 (1, 2) oraz z obiekt 5726 (3, 4)

Fig. 9. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Vessels from objects of the Pleszow-Modnica group of the Lengyel culture – the object 6275 (1, 2) and from the object 5726 (3, 4)

sznura, a na brzuścu tak samo wykonanymi pionowymi odciskami (Ryc. 12:3). Gлина użyta do wypału naczyń była mocno schudzona ostrokrawędzistym tłuczniem kamiennym. Analogiczne formy pochodzą z grobów odkrytych w trakcie badań związanych z budową autostrady w Targowisku, stanowiska 14, 15 (Czerniak *et al.* 2006, 549, ryc. 18:3) oraz z wcześniejszych odkryć np. z Żernik Górnych (groby 52 i 79; Kadrow, Machnik, 1997, 36) i terenów Słowacji np. Veselé (Kadrow, Machnik 1997, 36). Forma naczyń i wątki zdobnicze pozwalają datować odkryte obiekty na wczesną fazę rozwoju kultury mierzanowickiej (Kadrow, Machnik 1997, 31-38).

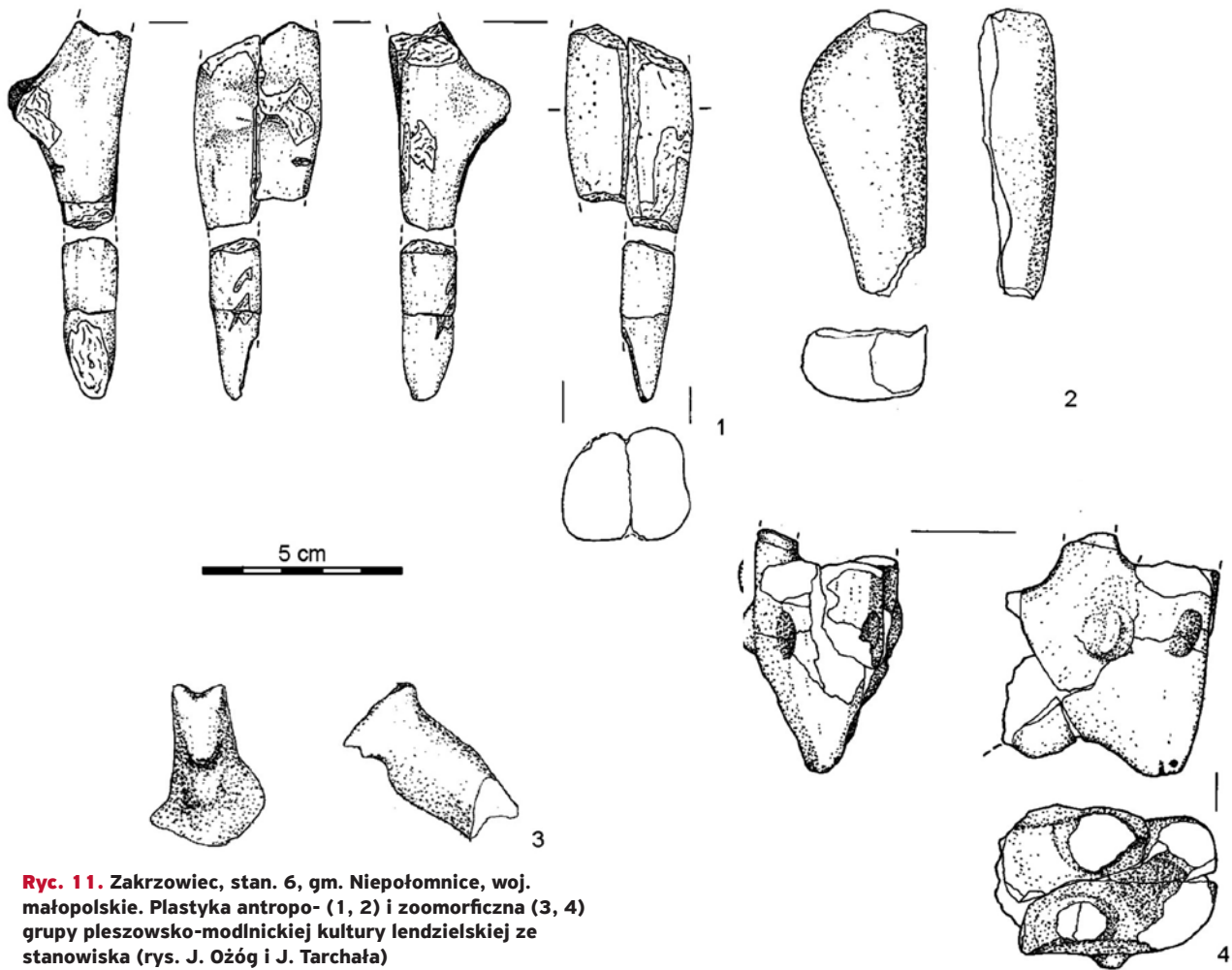
Z kulturą łużycką wiązać można 37 obiektów oraz 242 fragmenty ceramiki, które koncentrowały się głównie w centralnej oraz zachodniej partii stanowiska. Wśród odkrytych obiektów nieruchomych dominują dolki postępowe, stanowiące elementy większych konstrukcji i jamy gospodarcze. Jedną z kompletnych konstrukcji naziemnych była chata, złożona z 6 słupów tworzących prostokąt, zorientowany po linii północ-południe o wymiarach 5 × 2,5 m. Zbliżony budynek odkryto w Brzeziu, stanowisko 17, podczas

szerokopłaszczyznowych badań poprzedzających budowę autostrady. Posiadał on konstrukcję słupową o wymiarach 4 × 3 m, a dłuższą osią był zorientowany po linii północny wschód- południowy zachód (Czekaj-Zastawny, Zastawny 2006, ryc. 11). Pozostałe obiekty to jamy osadowe w rzucie poziomym kołistego lub owalnego kształtu. W przekroju pionowym były natomiast czworokątne lub nieckowate. Z kulturą łużycką wiązać należy również cztery wąskie (szerokość około 0,5 m) i dość długie obiekty (od 1,5 do 2,5 m) tzw. szczelinowe – *Schlitzgruben*. Zlokalizowane je w niskiej strefie dolinnej – dwa na stanowisku 8 (obiekty 507, 654) i dwa na stanowisku 6 (obiekty 6038 i 6238). Obiekty takie ułożone były dłuższą osią wzdłuż kierunku spadku terenu. Na stanowisku w Zakrzowcu z badań prowadzonych w latach 2000-2007 udało się uzyskać daty radiowęglowe wykonane z obudowy drewnianej pochodzącej z obiektu, które pozwoliły zaliczyć przynajmniej niektóre z nich – o budowie jednostzielnej z prostokątnym przekrojem poprzecznym – do kultury łużyckiej (III, IV okres epoki brązu). Analogiczne obiekty datowane na młodszą część epoki brązu i wczesną epokę żelaza odkryte zostały w ostatnich latach na okolicznych, badanych szerokopłaszczyznowo stanowiskach w Brzeziu, stanowisko 17, i Podłężu, stanowiska 17 i 22 (Dzięgielewski 2011, 136-139). Przeznaczenie tego typu obiektów nie jest do końca znane. Interpretowane są najczęściej jako jamy garbarskie (np. Neth 1999) lub jako moczdyła do lnu (Pawlak, Pawlak 2008; Dzięgielewski 2011, 102).

Ryc. 10. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomnice, woj. małopolskie. Fragmenty naczyń grupy pleszewsko-modlnickiej kultury lendzielskiej z obiektów: (1) obiekt 5757; (2) obiekt 3884; (3) obiekt 3888; (4, 5) obiekt 6927; (6, 7) obiekt 3894; (8) obiekt 299; (9) obiekt 6930; (10) obiekt 6943 (rys. J. Tarchała)

Fig. 10. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Fragments of vessels of the Pleszew-Modlnica group of the Lengyel culture from objects: (1) object 5757; (2) object 3884; (3) object 3888; (4, 5) object 6927; (6, 7) object 3894; (8) object 299; (9) object 6930; (10) object 6943 (drawing by J. Tarchała)

Ryc. 11. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomnice, woj. małopolskie. Plastyka antro- (1, 2) i zoomorficzna (3, 4) grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej ze stanowiska (rys. J. Ożóg i J. Tarchała)

Fig. 11. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Anthropomorphic (1, 2) and zoomorphic (3, 4) plastic elements of the Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture from the site (drawing by J. Ożóg and J. Tarchała)

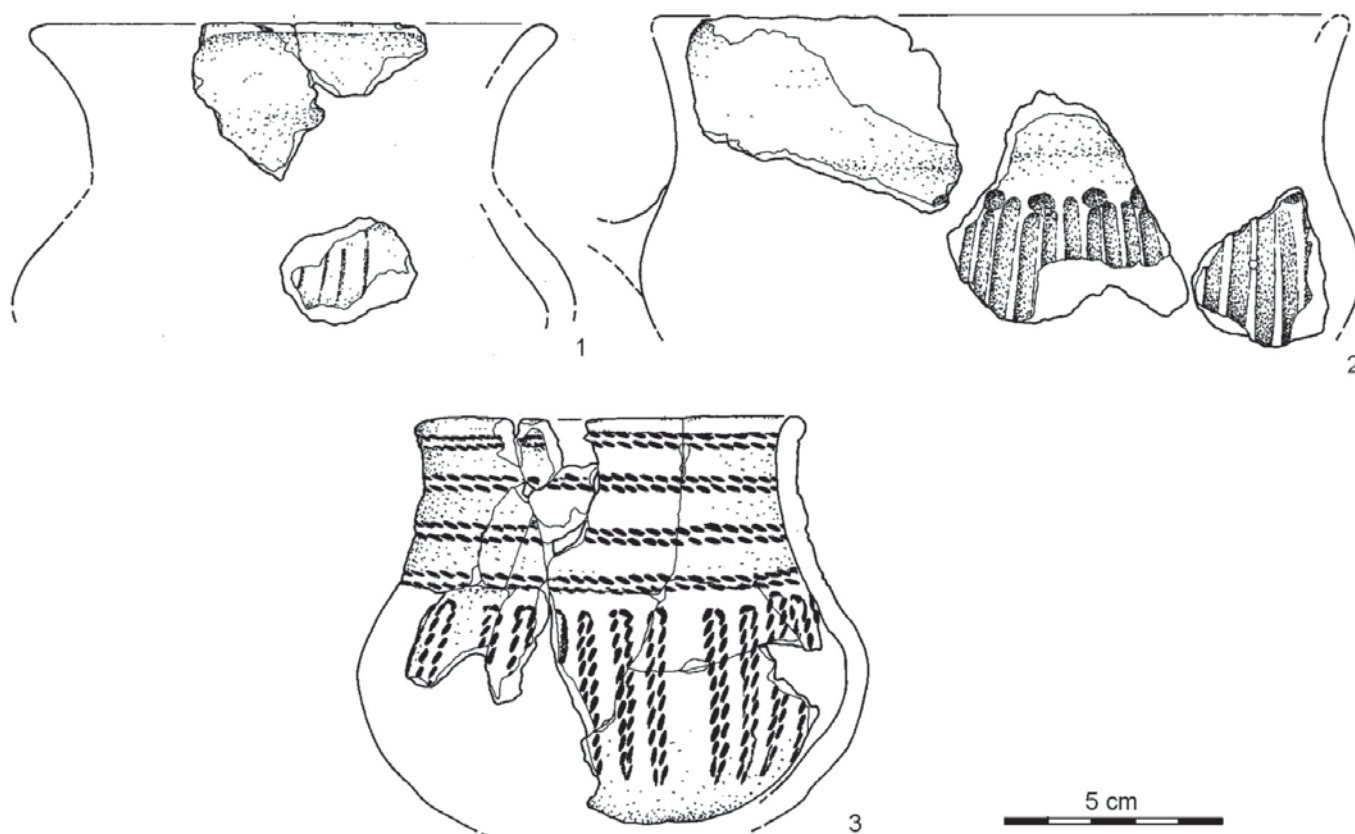
Obiekty takie występują też na stanowiskach neolitycznych i są łączone głównie z wieloma kulturami środkowego neolitu np. kulturą morawskiej ceramiki malowanej, kulturą rösneńską. Z kulturą łużycką wiązać można grób ciałopalny – obiekt 3767. Była to prawie okrągła jama o średnicy około 50 cm, w profilu nieckowata, o miąższości około 20 cm. Prawie całe jej wypełnisko było mocno przesycone przepalonymi kośćmi ludzkimi dorosłego osobnika. W obiekcie nie stwierdzono darów grobowych, jedynie pomiędzy kośćmi znaleziono jeden fragment ceramiki, datowany ogólnie na kulturę łużycką.

Odkryte jamy zasobowe kultury łużyckiej w rzucie poziomym były okrągłe lub owalne, o średnicy dochodzącej do około 70 cm. W profilu miały kształt nieckowaty, prostokątny lub trapezowaty. Stan zachowania obiektów był zróżnicowany, a ich głębokość dochodziła nawet do 1 m, choć przeważnie nie przekraczała 60 cm. W obrębie obiektów oraz warstwie ornej znaleziono materiał zabytkowy, który w przeważającej części stanowiła ceramika (647 fragmentów). Pozyskane zabytki,

poza nielicznymi, zachowane były jedynie w postaci fragmentów, co utrudniało ich analizę.

Materiał zabytkowy był silnie rozdrobniony i pochodził głównie z obiektów osadowych. Wśród zachowanych ułamków ceramiki zrekonstruowano fragment misy półkulistej z pogrubioną krawędzią wylewu oraz szyjkę wazy. Misy z pogrubioną krawędzią wylewu znane są z wielu stanowisk kultury łużyckiej (Durczewski 1948), zbliżone okazy znaleziono na pobliskim stanowisku w Podłężu (Rydzewski 1989, 88, tabl. 1:11, 90, tabl. 3:16). Odkryty fragment wazy należy do zabytków często odnotowywanych zarówno na cmentarzyskach, jak i na osadach (Durczewski 1948, Gedl 1982). Omawiany materiał zabytkowy, choć nieliczny i pozbawiony zabytków, precyzyjnie datujących należy umieszczać w obrębie V okresu epoki brązu, czyli w fazie Prokocim-Skotniki podgrupy krakowskiej (Gedl 1982, 24, 25).

Kolejny etap osadnictwa na stanowiskach 6 i 8 w Zakrzowcu, wiąże się z okresem wczesnego średniowiecza. Analiza materiału ceramicznego wskazuje, iż odnosić go należy do okresu plemiennego VIII-X wieku. Nieliczne obiekty związane z tym okresem położone są w niskich partiach stanowiska, w strefie dolinnej. Łącznie w trakcie prac wykopaliskowych odkryto 15

Ryc. 12. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomnice, woj. małopolskie. Fragmenty ceramiki: (1, 2) kultury badeńskiej z obiektu 6341; (3) oraz kultury mierzanowickiej z obiektu 5929

Fig. 12. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Fragments of ceramic ware of: (1, 2) the Baden culture from the object 6341; (3) and the Mierzanowice culture from the object 5929

obiektów archeologicznych oraz 362 fragmenty naczyń, jeden fragment nieokreślonego przedmiotu żelaznego.

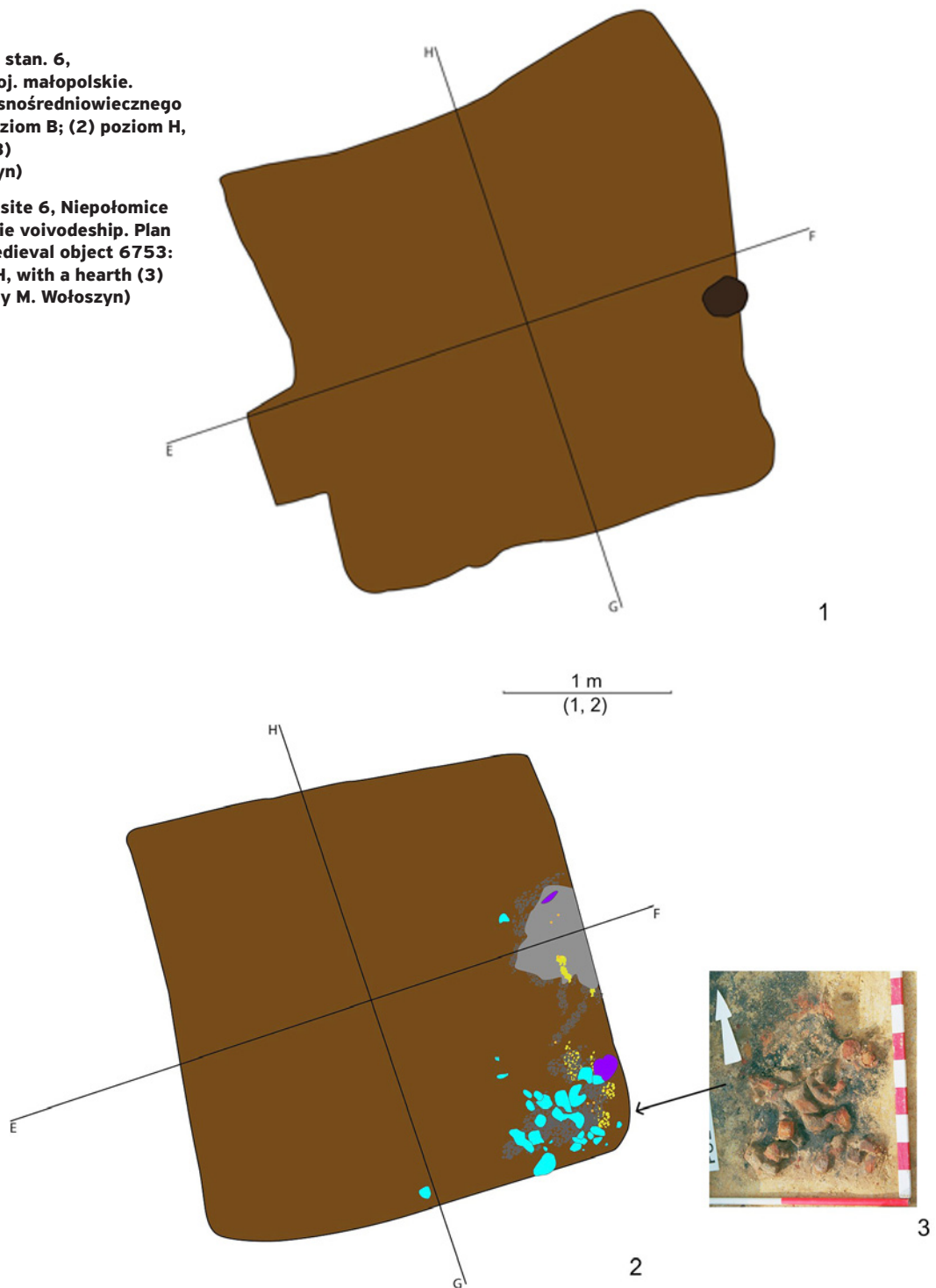
W zgromadzonym materiale wyróżnić można formy o cechach zdecydowanie archaicznych (brzegi z poprubioną szyjką; źle wypalone dno, z dużą domieszką tłucznią) i bardziej progresywne. Brzegi naczyń zaliczyć należy do brzegów prostych, grupy A, AB i B według klasyfikacji U. Maj (1990, 16, ryc. 6), a także do brzegów typu 1-6 według klasyfikacji K. Radwańskiego (1968, ryc. 38). Naczynia zdobiono wykorzystując na ogół narzędzia wielozębne, spotkać można także przykłady użycia narzędzia jednozębne. Wątki zdobnicze należy zaliczyć do typów a-c, e według klasyfikacji U. Maj (1990, 17, ryc. 7). Ornament poziomej linii falistej pojawia się już w pierwszej, nieumocnionej fazie osadnictwa w Naszacowicach, datowanej na okres od połowy (schyłku) VIII po połowę IX wieku (Poleski 1994, 162, ryc. 4:2, 6, 10). Występuje ona także w następnych fazach (faza II Poleski 1988, 169, ryc. 10:2; faza IV – Poleski 1988, ryc. 4, 5). Zdobienie w postaci pasm żłobków pojawia się tu w fazie II (Poleski 1988, 169, ryc. 10:1).

Analogie do motywów stwierdzonych na naczyniach z Zakrzowca znajdujemy także w ceramice krakowskiej; zaliczono je tu do faz I i II rozwoju zdobnictwa naczyń krakowskich, datowanych na okres od IX do początku XI wieku (Radwański 1968, 65).

Niewątpliwie najciekawszym obiektem odkrytym w omawianej części stanowiska jest obiekt 6753 (Ryc. 13) – zbliżona w rzucie poziomym, do kwadratu półziemianka wraz z zachowanym dołkiem postłupowym oraz urządzeniem grzewczym. Obiekt był zagłębiony na 65 cm od powierzchni gruntu, jego wymiary to 260 × 290 cm, w partii spągowej nieco zmniejszał się do 230 × 240 cm (powierzchnia 5,52 m²). Narożniki półziemianki były wyraźnie zaokrąglone. Od strony zachodniej znajdowało się wejście – korytarzyk rysujący się jako prostokąt (60 × 30 cm), który przestał być uchwytny około 30 cm nad spągami obiektu. Na wschodniej ścianie, naprzeciw wejścia znajdował się dołek postłupowy (obiekt 6770). W południowo-wschodnim narożniku półziemianki odkryto palenisko (obiekt 6771). Interesujący nas obiekt uznać więc należy za półziemiankę o wyraźnie wyodrębnionym wejściu. Zapewne jej dach podtrzymywany był słupami – jeden z nich został uchwycony. Obiekty takie należą do typowych elementów kultury wczesnosłowiańskiej (por. świetnie datowany obiekt z Krakowa Nowej Huty-Wyciąża, stanowisko 5b – Poleska, Bober 1996), powszechnie spotykane są także w młodszych fazach wczesnego średniowiecza

Ryc. 13. Zakrzowiec, stan. 6, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Rzut poziomów wczesnośredniowiecznego obiektu 6753: (1) poziom B; (2) poziom H, wraz z paleniskiem (3) (rys. i fot. M. Wołoszyn)

Fig. 13. Zakrzowiec, site 6, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Plan levels of the early medieval object 6753: (1) level B; (2) level H, with a hearth (3) (drawing and photo by M. Wołoszyn)

(Szymański 1967; Kobyliński 1988; Parczewski 1988a; 1988b; 2003; 2004; Šalkovski 2001; Cygan 2006). Średnia powierzchnia znanych półziemianek wynosi 10,5 m², obiekt z Zakrzowca należy więc zaliczyć do bardzo małych. Specyficzną cechą tego budynku jest obecność występu – będącego pozostałością korytarczyka – wejścia do ziemianki (por. na ten temat Zoll-Adamikowa 1997). Wyjątkowe jest także umieszczenie pieca w południowo-wschodnim narożniku obiektu, podczas gdy z zasady urządzenie grzewcze znajdowało się zazwyczaj w północno-wschodnim, najzimniejszym narożniku półziemianki (Cygan 2006, 43-44). Być

może taka lokalizacja wynika z ukształtowania terenu: w miejscu lokalizacji obiektu teren nieznacznie opada w kierunku południowo-wschodnim i prawdopodobnie dlatego urządzenie grzewcze ulokowano w najgłębszym miejscu.

Stosunkowo najlepiej rozpoznana jest sytuacja w najstarszych fazach średniowiecza, w okresie wczesnosłowiańskim (Poleski 1999, ryc. 1). Wskazać można całą grupę osad położonych na wschód od Krakowa, na ogół na północ od Wisły: Igołomię (Machnik 1961; Dobrzyńska 1998), Kraków-Nową Hutę, Branice, stanowisko 76, Kraków-Nową Hutę, Cło, stanowisko 7,

Kraków-Nową Hutę, Mogiłę, stanowisko 1, Kraków-Nową Hutę, Mogiłę, stanowiska 62 i 62a; Kraków-Nową Hutę, Płaszów, stanowiska 17, 18, 20, Kraków-Nową Hutę, Wyciąże, stanowisko 5 (por. Madyda-Legutko, Poleski, Krąpiec 2005, ryc. 4). Z osad położonych na prawym brzegu Wisły wspomnieć należy o osadzie w Rożnowej (Wieliczka XIII; Duda 1998). Znacznie trudniej precyzyjnie przedstawić sytuację osadniczą – najbardziej nas interesującym – okresie plemiennym (od połowy VII do X wieku). Wiąże się to, obok wspomnianych już specyficznych dla Krakowa problemów, z poważnymi trudnościami w datowaniu materiału ceramicznego z tego okresu (por. Poleski 1992; 1994).

Poza stanowiskami, na których obok fazy wczesnosłowiańskiej stwierdzono także ślady późniejszego

osadnictwa (Igołomia; Kraków Nowa Huta Mogiła, stanowisko 1; Kraków-Nowa Huta, Płaszów, stanowisko 18-20) wskazać można na ślady osad położonych na prawym brzegu Wisły: w rejonie kopca Kraka, Krakowa-Dębniek, Krakowa-Kurdwanowa oraz Tyńca (Poleski 1999, ryc. 2). W tym miejscu wspomnieć warto o wynikach badań na stanowisku 27 w Krakowie-Bieżanowie (Tynieć-Kępińska, Wróbel 2002; Tynieć-Kępińska 2003). Należy podkreślić, iż już w XI wieku obserwujemy ślady aktywności osadniczej w okolicy Wieliczki i Baryczy (Poleski 1999, 193). W tej sytuacji odkrycie w Zakrzowcu wczesnośredniowiecznej osady, datowanej zasadniczo na okres plemienny, stanowi wyraźne wzbogacenie naszej wiedzy o krakowskim mikroregionie osadniczym.

Bibliografia

- Bánffy E. 1997. *Cult object of the Neolithic Lengyel Culture* (= *Archaeolingua. Seria minor* 7). Budapest.
- Byrska M., Fraś J., Matoga A., Pieróg I., Przybyła M., Stefański D., 2006. Wstępne wyniki ratowniczych badań archeologicznych na wielokulturowych stanowiskach 8, 11, 12, 14, 15 i 20 w Krakowie-Bieżanowie, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 491-508.
- Cabalska M. 1975. Osadnictwo neolityczne na stanowisku w Chełmie, pow. Bochnia. *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 3, 7-40.
- Chmielewski B., Okoński J., Suchorska-Rola M. 2006. Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku 2 w Zagórzcu, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 597-612.
- Cygan S. 2006. *Wczesnosłowiańskie półziemianki kwadratowe na terenie Polski, Czech, Słowacji, wschodnich Niemiec i dolnej Austrii*. Rzeszów.
- Czekaj-Zastawny A., Drobniewicz B., Jarosz P., Kadrow S., Kozłowski J. K., Machowski W., Mianowska I., Naglik R., Rodak J. 2003. Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych przeprowadzonych w 2000 roku na stanowiskach na trasie projektowanej autostrady A-4 w woj. małopolskim. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2000. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za rok 2000* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 282-308.
- Czekaj-Zastawny A., Zastawny A. 2006. Badania ratownicze w Brzeziu, gm. Kłaj, woj. małopolskie, na stan. 17 w latach 2003-2004. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 509-522.
- Czerniak L. 2002. Brześć Kujawski type settlements at Polish Lowlands. *Archeologické rozhledy* 54, 1-14.
- Czerniak L., Golański A., Józwiak B., Kadrow S., Rozen J., Rzepecki S. 2006. Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 2003-2004 na stanowiskach 3, 12-15 i 34 w Targowisku, gm. Kłaj, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 541-554.
- Dobrzańska H. 2003. Wczesnosłowiańska osada w Igołomi. *Archaeoslavica* 3, 71-114.
- Duda J. 1997-1998. Osada kultury lendzielskiej w Rożnowej, gmina Wieliczka – badania w 1996 roku. *Acta Archaeologica Carpathica* 34, 208-210.
- Duda J. 1998. Naczynie wczesnosłowiańskie z Rożnowej koło Wieliczki. *Archaeoslavica* 3, 115-119.
- Durczewski Z. 1948. *Grupa górnośląsko-małopolska kultury lużyckiej w Polsce* 2. Kraków.

- Dzięgielewski K. 2011. Moczydła do lnu? Nowa hipoteza dotycząca funkcji jam szczelinowych (*Schlitzgruben*) z epoki brązu i żelaza. W: K. Dzięgielewski, Ł. Oleszczak (red.), *Po drugiej stronie... Raporty przyjaciół-archeologów dla Wojtki Cholewy „Jonesa”*. Pękowice, 101-139.
- Gedl M. 1982. Periodyzacja i chronologia kultury lużyckiej w zachodniej Małopolsce. W: M. Gedl (red.), *Południowa strefa kultury lużyckiej i powiązania tej kultury z południem*. Kraków-Przemyśl, 11-33.
- Godłowska M. 1968. Chata kultury lendzielskiej w Nowej Hucie-Mogile na stanowisku 62. *Materiały Archeologiczne* 9, 137-143.
- Godłowska M. 1976. Próba rekonstrukcji rozwoju osadnictwa neolitycznego w rejonie Nowej Huty. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 5, 7-180.
- Godłowska M. 1994. Aus Studien den über die Besiedlung der Lengyel-Kultur in Südpolen. W: P. Košťálek (red.), *Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1888-1988*. Brno-Łódź, 131-155.
- Grygiel R. 2008. *Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek*. Łódź.
- Hansen S. 2007. *Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur anthropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und der Kupferzeit in Südosteuropa. Teil 1 – Text. Teil 2 – Tafeln* (= *Archäologie in Eurasien* 20). Mainz.
- Höckmann O. 1965. Menschliche Darstellungen in der bandkeramischen Kultur, *Jahrbuch des Römisch Germanischen Zentralmuseums in Mainz* 12, 1-33.
- Jarosz P. 2004. Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych prowadzonych w 2001 r. na stanowisku 6 w Zakrzowcu, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2001-2002. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2001-2002* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 247-252.
- Jarosz P., Rodak T. 2006. Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowiskach 6 i 7 w Zakrzowcu, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 619-634.
- Jarosz P., Szczepanek A. 2005. Neolityczna figurka antropomorficzna z Zakrzowca, stan 6, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. *Sprawozdania Archeologiczne* 57, 443-449.
- Jarosz P., Tunia K., Włodarczyk P. 2009. Burial Mound No. 2 in Malżyce, the district of Kazimierza Wielka/Grobowiec nr 2 w Malżycach, pow. Kazimierza Wielka. *Sprawozdania Archeologiczne* 61, 175-231.
- Jodłowski A. 1968. Pradzieje Wieliczki i okolicy. *Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce* 2, 7-136.
- Jodłowski A. 1971. Eksploatacja soli na terenie Małopolski w pradziejach i we wczesnym średniowieczu. *Studia i Materiały do dziejów Żup Solnych w Polsce* 4. Wieliczka.
- Kaczanowska M. 2006. Środkowa faza rozwoju kultury lendzielskiej w Małopolsce – grupa pleszewsko-modlnicka. W: M. Kaczanowska (red.), *Dziedzictwo cywilizacji nad-dunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi* (= *Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie* 1). Kraków, 23-36.
- Kaczanowska M., Kozłowski J. K. 2002. Anthropomorphic and zoomorphic clay figurines from the Middle Phase of the Lengyel culture in Southern Poland. *Archeologické rozhledy* 54, 129-136.
- Kadrow S., Machnik J. 1997. *Kultura mierzanowicka. Chronologia. Taksonomia i rozwój przestrzenny*. Kraków.
- Kalicz N. 1998. Figürliche Kunst und bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns. (= *Archaeolingua. Seria minor* 10). Budapest.
- Kamińska J., Kozłowski J. K. 1990. Entwicklung und Gliederung der Lengyel- und Polgar-Kulturgruppen in Polen (= *Prace Archeologiczne* 46). Kraków.
- Kobyliński Z. 1988. *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*. Wrocław.
- Kondracki J. 2000. *Geografia fizyczna Polski*. Warszawa.
- Kruk J., Milisauskas S. 1985. *Bronocice. Osiedle obronne ludności kultury lubelsko-wołyńskiej (2800-2700 lat p.n.e.)*. Wrocław.
- Machnik J. 1961. Wyniki badań w latach 1953-1954. W: S. Nosek (red.), *Igołomia I. Osada wczesnośredniowieczna* (= *Prace Komisji Archeologicznej* 2). Kraków, 11-112.
- Madyda-Legutko R., Poleski J., Krąpiec M. 2005. Studia nad geografią osadnictwa w górnym dorzeczu Wisły u schyłku starożytności i na początku średniowiecza. W: M. Parczewski, P. Kaczanowski (red.), *Archeologia o początkach Słowian*. Kraków, 307-352.
- Maj U. 1990. *Stradów, stanowisko 1. Ceramika wczesnośredniowieczna*. Kraków.
- Němejcová-Pavúkova V., Šiška S. 1970. Klasická fáza kultúry s kanelovanou keramikou. W: A. Točík (red.), *Slovensko v mladšej dobe kamiennej*. Bratislava, 182-206.
- Nowak M. 2009. *Drugi etap neolityzacji ziem polskich*. Kraków.
- Neth A. 1999. *Eine Siedlung der frühen Bandkeramik in Gerlingen. Kreis Ludwigsburg*. (= *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 79). Stuttgart.
- Pawlak E., Pawlak P. 2008. Pradziejowe i wczesnośredniowieczne ślady osadnictwa na stanowisku 24 w Brońsku, gmina Śmigiel. W: B. Gruszka (red.), *Ad Oderam fluvium. Księga dedykowana pamięci Edwarda Dąbrowskiego*. Zielona Góra, 211-240.

- Parczewski M. 1988a. *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka źródeł archeologicznych*. Wrocław.
- Parczewski M. 1988b. *Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*. Kraków.
- Parczewski M. 2003. Wczesnosłowiańskie odkrycia w Bachórze, pow. Rzeszów. W: J. Gancarski, Z. Woźniak (red.), *POLONIA MINOR MEDII Aevi. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*. Kraków-Krosno, 191-209.
- Parczewski M. 2004. Ein Wort zur Diskussion über frühmittelalterliche slawische Häuser. *Acta Archaeologica Carpathica* 39, 135-151.
- Pavúk J. 1998. Hlavné výsledky výzkumu sídliska lengyelskej kultúry v Žilkovciach. *Slovenská Archeológia* 46 (2), 169-186.
- Petrasch J. 1990. Mittelneolithische Kreisgrabenanlagen in Mitteleuropa. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 71, 407-564.
- Podborský V. 1985. *Těšetice-Kyjovice 2. Figuralní plastika lidu s moravsku malovanou keramikou*. Brno.
- Podborský V. (red.) 1999. *Pravěká sociokultovní architektura na Moravě*. Brno.
- Poleska P., Bober J. 1996. Wczesnosłowiańska półziemianka ze stanowiska 5B (Wyciąże) w Krakowie Nowej Hucie. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 19, 101-128.
- Poleski J. 1988. Wyniki dotychczasowych badań ratowniczych na grodzisku w Naszacowicach, województwo nowosądeckie. *Acta Archaeologica Carpathica* 27, 153-184.
- Poleski J. 1992. *Podstawy i metody datowania okresu wczesnośredniowiecznego w Małopolsce (= Prace Archeologiczne 52)*. Kraków.
- Poleski J. 1994. Die Keramik des 7-11. Jahrhunderts in Kleinpolen. Forschungsstand und Forschungsperspektiven. W: H. Brachmann, F. Daim, L. Poláček, Č. Staňa, J. Tejlar (red.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, Internationale Tagungen in Mikulčice 1*. Brno, 155-164.
- Poleski J. 1999. Besiedlungshinterland des frühmittelalterlichen Krakau. W: S. Moździoch (red.), *Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej (= Spotkania Bytomskie 3)*, 185-195.
- Poleski J. 2004. *Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca*. Kraków.
- Prus O. 1990. Wstępna ocena wyników badań obwarowanej osady neolitycznej w Zarzycy, gm. Kondratowice, przeprowadzonych w latach 1981-1988. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 31, 85-103.
- Radwański K. 1968. Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii. *Materiały Archeologiczne* 48, 33-47.
- Radwański K. 1975. *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzeni*. Kraków.
- Rzepecki S. 2011. *U źródeł megalityzmu w kulturze pucharów lejkowatych*. Łódź.
- Rydzewski J. 1989. Osada kultury lużyckiej w Podłężu (część I: katalog materiałów). *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 13, 11-124.
- Stadler P., Ruttkey E. 2007. Absolute chronology of the Moravian-Eastern-Austrian Group (MOG) of the Painted Pottery (Lengyel-Culture) based on new radiocarbon dates from Austria. W: J. K. Kozłowski, P. Raczyk (red.), *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe*. Kraków, 117-146.
- Šalkovský P. 2001. *Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt*. Nitra.
- Szafrański W. 1987. *Prahistoria religii na ziemiach polskich*. Wrocław.
- Szymański W. 1967. *Szeligi pod Płockiem na początku wczesnego średniowiecza. Zespół osadniczy z VI-VII VIII wieku*. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Trnka G. 1991. *Studien zu den mittelneolithischen Kreisgrabenanlagen*. Wien.
- Tyniec-Kepińska A. 2003. Ceramika wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna, nowożytna ze stanowisk Kraków-Bieżanów 27 i Kraków-Rząka 1. W: S. Kadrow (red.), *Kraków-Bieżanów, stanowisko 27 i Kraków-Rząka stanowisko 1. Osada kultury lużyckiej (= Via Archaeologica)*. Kraków, 221-232.
- Tyniec-Kepińska, A., Wróbel J. 2002. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko ciałopalne na stanowisku 27 w Krakowie Bieżanowie. *Materiały Archeologiczne* 33, 163-170.
- Valde-Nowak P. 1988. *Etapy i strefy zasiedlenia Karpat Polskich w neolicie i na początku epoki brązu*. Wrocław.
- Zaitz E. 2001. Kraków u progu drugiego tysiąclecia. W: J. Gancarski (red.), *Początki chrześcijaństwa w Małopolsce*. Kraków, 109-161.
- Zastawny A. 1999. Uwagi na temat chronologii osadnictwa kultury badeńskiej w Zachodniej części Małopolski. *Sprawozdania Archeologiczne* 51, 9-55.
- Zastawny A. 2000. Kultura badeńska w regionie wielicko-bocheńskim – stan i problematyka badań. *Sprawozdania Archeologiczne* 52, 9-47.
- Zoll-Adamikowa H. 1997. Wczesnośredniowieczne półziemianki z tzw. korytarzykami z grodziska w Stradowie. *Archeologia Polski* 42, 189-194.

Summary

Paweł Jarosz, Anita Szczepanek, Marcin Wołoszyn

Rescue excavation research at sites 6 and 8 in Zakrzowiec, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship in 2007

In 2007 excavation research was continued at sites Zakrzowiec 6 (AZP 103-58/94) and Zakrzowiec 8 (AZP 103-58/102), Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. The total area examined on both sites in 2000-2007 was approx. 9 ha, of which almost 3 ha were examined in 2007. Around 1,300 non-movable objects and a very large amount of ceramic material (approx. 29,000 fragments), flint monuments (approx. 2,000), stone products (approx. 150) and individual bone, metal and glass monuments were discovered. Most of the discovered non-movable monuments and archaeological objects are materials of the Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture.

Among discovered non-movable objects, the prevailing objects are post holes, many of which constituted a part of ground structures – houses, utility buildings and palisades. A large part of ground-embedded objects is represented by utility hollows, among which two presumed hearths/furnaces were distinguished, too. Their fill was characterised by the numerous presence of wood coals, and the bottom layers of objects were moulded with clay. Traces of the palisade surrounding the settlement, which have survived in two rows at intervals of approx. 10 m between one another, are a separate important element of the settlement of the Lengyel group. Together with fragments discovered during earlier research, they formed a double system of palisades with an oval shape elongated approximately along the East-West axis. The palisade was formed by posts laid one beside the other (diameter of 30-40 cm) sunk into a 50 cm wide furrow. Presumed sepulchral objects were also discovered within the site.

Dominant elements of ceramic material are bowls, bowls on empty legs and pots, and approx. 15% constitutes “salt

ceramics”, which is made of clay containing a large quantity of sand admixture.

Two preserved fragments of lower parts of anthropomorphic figures and two animal heads – probably of a ram and a female goat – were also discovered.

In spite of its diagnostic character and the possibility to recognise both development phases, ceramic material from the territory under research is not sufficient to determine clear borders between them within the Pleszow-Modlnica group of the Lengyel culture. In this way, results of research under way seem to confirm the thesis about the smooth “Pleszow-Modlnica” transition that has been advanced since the 1990s.

Remains of settlement of the Baden culture are also represented at the site in the form of an object containing vessels decorated with vertical flutings on the recess of the belly. Remains of settlement of the Baden culture in Zakrzowiec can be dated at the late classical period of development of this culture. Further objects that were discovered and can be associated with the early phase of the Mierzanowice culture (objects 5929 and 5937) contained fragments of cups decorated with horizontal strips of double cord on the neck and with the same vertical impressions on the belly. The successive stage of settlement is represented by materials of the Lusatian culture – 37 objects, including a post and beam structure and 242 fragments of ceramic ware. Other objects that can be associated with the Lusatian culture include four slot objects (Schlitzgruben) and one non-urn cremation furnace. Historic materials of the Lusatian culture are rare and should be dated at the 5th period of the Bronze Age.

Another stage of settlement at sites 6 and 8 in Zakrzowiec is connected with the early medieval period (8th-10th century). The prevailing objects are settlement hollows and post hollows, and there is also a characteristic square semi-dugout. The total number of artefacts acquired as a result of excavation works included 362 fragments of vessels, one fragment of an unspecified iron item and a pug.

■